

AMÈRICA LLATINA I LA CONFORMACIÓ DEL SUD GLOBAL

ANNA AYUSO

Investigadora sènior, CIDOB

Els canvis en la configuració del sistema internacional, com les crisis derivades del model liberal de globalització, les tensions geopolítiques, la multipolaritat i l'emergència del Sud Global són dinàmiques que condicionen les relacions internacionals a l'Amèrica Llatina i el Carib (ALC) des de l'inici del segle XXI. La majoria de les repúbliques de la zona, sorgides d'un procés de descolonització durant la primera meitat del segle XIX, continuen duent a terme una política exterior que es defineix en part per la recerca d'una autonomia que els permeti fugir del domini hegemònic de les grans potències. Alhora, l'ALC ha tingut tradicionalment un paper actiu en la conformació d'un sistema multilateral basat en normes i principis. Aquesta combinació de contestació de l'ordre establert i voluntat d'integrar-se i participar en el sistema multilateral perviu. En conjunt, la condició de països de renda mitjana i la voluntat de revisió del sistema internacional situa l'ALC al Sud Global, amb els seus problemes i aspiracions propis.

De la perifèria autonomista a la fi del món bipolar

Tradicionalment, les teories de la dependència han situat a la regió en la categoria de perifèria, en contraposició al centre que representava l'Occident de les potències, motiu pel qual, juntament amb els països sorgits del procés de descolonització a altres regions del món, va donar suport activament a l'establiment d'un Nou Ordre Econòmic Internacional (NOEI). Aquestes demandes, recollides per l'Assemblea General de Nacions Unides, van ser determinants per a l'aparició d'un Sistema de Cooperació al Desenvolupament, molt dominat per la relació asimètrica Nord-Sud.

La regió va ser també pionera del que avui es coneix com a Cooperació Sud-Sud, i Buenos Aires va ser l'escenari en el qual es va adoptar el Pla d'Acció per Promoure i Implementar la Cooperació Tècnica entre Països en Desenvolupament, el 1978.

Malgrat aquests intents autonomistes, les tensions derivades de la Guerra Freda van convertir l'ALC en un escenari del conflicte entre potències, amb els Estats Units com a *hegemon* regional. En aquest món en conflicte, les aspiracions autonomistes no van tenir espai per consolidar-se i la crisi del deute extern, que va assolir la regió a la dècada dels vuitanta, va acabar amb les polítiques de substitució d'importacions, i això va obligar a la majoria dels països a subordinar-se als programes d'ajustament estructural patrocinats pel Fons Monetari Internacional (FMI). Va ser la denominada «dècada perduda», que va deixar unes societats llatinoamericanes fragmentades i amb més desigualtats, provocant el descontentament per la falta de respostes constructives de la comunitat internacional.

El final de la Guerra Freda i el procés accelerat de liberalització dels intercanvis van afavorir un període de creixement regional que va alimentar de nou els discursos autonomistes, sobretot de les potències regionals emergents, que es van beneficiar de l'alça de preus de les matèries primeres. Van prosperar iniciatives regionals que buscaven espais de governança autònoma, com la Unió de Nacions Sud-americanes (Unasur), la Comunitat d'Estats Llatinoamericans i Caribenys (CELAC) o fins i tot projectes antisistema com l'Aliança Bolivariana per als Pobles d'Amèrica (ALBA). També van proliferar les aliances amb altres actors extraregionals al Pacífic, l'Orient Mitjà o l'Àfrica. Aquell període de bonança es va

interrompre, en part per la vulnerabilitat de la regió als xocs externs, però també per l'increment de la polarització política i la implosió dels sistemes de partits que ha erosionat la confiança en les institucions, tant nacionals com internacionals, i ha incrementat les tensions geopolítiques.

Policrisi i geopolítica multipolar

Malgrat les seves aspiracions autonomistes, l'ALC és molt vulnerable als canvis estructurals que viu el món i a les crisis superposades.

La caiguda cíclica de la demanda de matèries primeres reedita de manera recurrent els efectes de la maledicció dels recursos naturals i provoca endeutaments insostenibles. La COVID-19 i les successives crisis financeres, la inflació, la vulnerabilitat al canvi climàtic i els alts índexs de criminalitat conformen un escenari de policrisi que impedeixen a la regió superar la barrera dels països de renda mitjana. Com a conseqüència, la regió ha experimentat un aprofundiment del model extractivista exportador de matèries primeres, ara ja no només amb destinació als Estats Units i Europa, sinó cada vegada més a la Xina i altres països que integren el Sud Global.

En les últimes dècades, la demanda incessant de la Xina ha convertit aquest país en el segon soci comercial de la regió (el primer per a alguns països com el Brasil). A més, Pequín ha desenvolupat una estratègia d'inversions i préstecs acompanyada d'un discurs reivindicatiu del Sud Global que encaixa amb les narratives antihegemòniques i postcoloniales, i que té una bona acollida a la regió; gràcies a aquest fet la influència de Pequín va créixer amb el predomini de governs d'esquerra a nombrosos països de l'ALC durant

la primera dècada del segle XXI. Aquesta penetració de la Xina ha aprofitat les debilitats de la cooperació regional, però també la falta d'atenció als problemes reals d'ALC per part dels EUA i l'increment del proteccionisme durant l'Administració Trump, mantingut més tard pel president Biden.

La crisi de la COVID-19 va posar en evidència les vulnerabilitats de les cadenes de valor i ha incrementat la competència entre potències. Les estratègies de reubicació de la producció semblen obrir una finestra d'oportunitat per a l'ALC, alhora que la riquesa en

matèries primeres estratègiques per a les transicions energètiques incrementen l'interès de diferents actors, tant del Sud com del Nord, inclosa la Unió Europea (UE). Però la conjunció de les debilitats institucionals, les vulnerabilitats externes i els problemes de seguretat persistents frenen les inversions que podrien atreure el sector privat. En un intent de diversificar riscos i atreure nous socis, la regió prova de construir aliances de geometria variable segons els interessos i les necessitats. Entre aquestes aliances, el Sud Global representa l'escenari des del qual la regió projecta les seves reivindicacions sobre la necessitat de canvis en el sistema i les institucions multilaterals. Tan-

mateix, al Sud Global també hi ha pugnes de lideratge que intenta capitalitzar la Xina, fet que també produeix resistències.

Sudglobalisme i el món postoccidental

La narrativa de l'emergència del Sud Global es vincula a la decadència d'Occident i a l'eventual aparició d'un nou ordre postliberal. Tanmateix, aquest Sud Global és heterogeni i complex, i la posició dels diferents països de l'ALC també manifesta aquesta

L'ALC reclama que s'escolti la veu del Sud Global amb totes les seves contradiccions, però també amb les seves propostes per fer front als reptes globals

diversitat. El Brasil és la potència regional que més ha impulsat la causa del *sudglobalisme*, especialment durant els governs liderats pel Partit dels Treballadors (PT). Lula da Silva va abraçar la creació dels BRICS el 2006 per contrarestar el G7, que representa Occident, i intentar liderar iniciatives internacionals i propostes de canvis com la reforma del Consell de Seguretat de l'ONU, organisme en el qual reclama un lloc permanent des de fa dècades –com Mèxic–. Les referències de Lula al Sud Global són habituals, com en el seu discurs a la 37a Cimera de la Unió Africana celebrada el febrer de 2024, on va participar-hi com a president *pro tempore* del G20. En aquesta trobada va defensar «la consolidació dels BRICS com a principal espai d'articulació dels països emergents». Des de la presidència del G20, Brasil reclama també una representació més gran del Sud Global a les institucions financeres. Això no impedeix, tanmateix, que Lula assisteixi a la Cimera del G7 com a convidat o que mantingui la candidatura a integrar-se a l'OCDE, de la qual ja són membres Xile, Costa Rica, Colòmbia i Mèxic (amb el Perú i l'Argentina com a aspirants). L'estreta relació de Mèxic amb els EUA no ha impedit que Mèxic incrementés les relacions amb la Xina. Veneçuela i Cuba ja han demanat el seu ingrés als BRICS+ tot i que, de moment, no han entrat en la primera ampliació. En canvi, Argentina, que sí que hi havia estat convidada, va declinar

l'oferta una vegada va assumir el càrrec el nou president, Javier Milei. Dins del grup dels aspirants als BRICS+ hi ha una tensió entre aquells que ho veuen com un instrument de confrontació i els que ho entenen com un acte d'articulació amb voluntat reformista.

La majoria dels països de l'ALC es resisteixen a posicionar-se en la pugna entre la Xina i els EUA, i fan equilibris per mantenir llaços amb ambdues potències, però les crítiques al model liberal i a l'immobilisme occidental no s'aturen. Encara que els règims democràtics continuen sent majoritaris a la regió, hi ha hagut un increment de règims autocràtics o híbrids que rebutgen les condicionalitats i exigències d'Occident sobre drets humans i llibertats, davant de les quals alcen les crítiques per la doble moral i la hipocresia occidental i invoquen el sacrosant principi de la no-ingerència. Tanmateix, tampoc els països de la regió són immunes a les contradiccions; com quan defensen la neutralitat sobre el conflicte d'Ucraïna malgrat el rebuig de l'agressió de Rússia. I en aquesta qüestió, com en la de Palestina, hi ha posicions diverses a la regió.

Mentrestant, per a la UE, cada vegada és més difícil mantenir el discurs de la comunitat de valors amb l'ALC, ja que s'enfronta al creixent qüestionament de les seves veritables intencions; assegurar-se l'accés als mercats i a les matèries primeres, però establint regulacions unilaterals amb efectes proteccionistes. El fracàs de l'acord UE-Mercosur il·lustra aquesta tendència. L'ALC reclama que s'escolti la veu del Sud Global amb totes les seves contradiccions, però també amb les seves propostes per fer front als reptes globals, com la seguretat col·lectiva, el canvi climàtic i el finançament del desenvolupament. L'espai del Sud Global els permet buscar aliats, i serveix d'altaveu a la regió de reivindicacions històriques i noves demandes d'un ordre internacional diferent.

